

"היהודים חוזרים לאי"

מתוך "ליקוטי שמואל"

מלקט ועורך: ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

היהודים חוזרים לאי

נועם פלאי - היסטוריה יהודית

מה קורה ליהודים כאשר נגמר הכסף למלך תאב בצע, ואיך סוחר ממולח אחד אחראי לכך שליהודים מותר כיום לגור באנגליה, למרות חוק בן למעלה משמונה מאות שנה שלכאורה עדיין בתוקף?

אדוארד הראשון, מלך אנגליה, לא היה הטיפוס הכי סימפטי בעולם. עם זאת, הוא נמנה על זן המלכים שידעו להטביע את חותמם – גם אם לא תמיד היה זה חותם רצוי במיוחד. הוא היה אחראי להרחבת הממלכה, לכינונו של הפרלמנט הבריטי, ובאותה הזדמנות, גם לדלדולה של קופת המדינה. הוא ידע גם להנציח את שמו. כל מלכי אנגליה ממנו והלאה (כולל זו הנוכחית) הוכתרו על הכיסא שנבנה עבורו (מלבד המלכה מרי השנייה שהוכתרה על העתק). אם לא די בכך, הרי שבאותו כס הכתרה הונחה אבן-סקון הנודעת, שאדוארד ה-1 בכלל "סחב" מהסקוטים. האבן אמנם הוחזרה לסקוטלנד ב-1996, אך רק בתור השאלה. מורשת מפוקפקת נוספת שהותיר אחריו אדוארד היא התואר: "נסיך ויילס" שהוא בחר להעניק לבנו-ממשיכו, ושמוענק מאז באופן סדיר ליורש העצר המלכותי. גם את התואר הזה רכש אדוארד בנסיבות לא מחמיאות, לאחר שהתכחש באופן בוגדני להסכם שחתם אביו עם ממלכת ויילס וכבש את הממלכה.

נתיני הכתר הבריטי מוטרדים אולי ממעלליו אלו של אדוארד, אבל עבורנו, היהודים, הוא זכור בנסיבות אחרות, פחות עולצות. אדוארד הראשון היה אחראי לשני מסעות צלב, והיה גם זה שבשנת 1290, חתם על צו האוסר על יהודים להמשיך להתגורר ברחבי אנגליה.

למעשה, כבר מראשית שבתו של אדוארד על כס המלכות הוא החל להתעמר בנתיניו היהודים. על מנת לממן את מלחמתו בוולשים, הטיל אדוארד מס על היהודים, שעסקו במתן הלוואות בריבית. כאשר הללו התרוששו לחלוטין, הוא האשים אותם בחוסר נאמנות ואסר על היהודים להמשיך להלוות בריבית. בהמשך, הוא גם אילץ את היהודים לענוד תלאי צהוב בצורת לוחות הברית, טפל עליהם אשמת זיוף מטבעות ובעקבותיה הוציא 300 מהם להורג, וכאשר לא נותרו לו עוד רעיונות מקוריים איך להתעלל בהם, חתם על צו הגירוש הנזכר.

בעקבות אותו צו, במשך שלוש מאות וחמישים שנה נעדרו היהודים מהחיים באנגליה.

עלייתו של הפרוטקטור

תמונת המצב הפוליטית השתנתה ב-4 בינואר 1649, כאשר אנגליה הוכרזה רפובליקה ולשלטון עלה הפרוטקטור (הכיניו האנגלי לעוצר, מושל זמני בהעדר המלך) אוליבר קרומוול. קרומוול הפליא לשלוט באנגליה הודות לכישוריו הצבאיים, כמו גם לקולו העמוק והסמכותי. קרומוול שלט באנגליה דה פקטו עוד משנת 1645, לאחר שהביס את המלך צ'ארלס הראשון במהלך מלחמת האזרחים הבריטית הראשונה. כאשר הוציא קרומוול את המלך צ'ארלס להורג ב-30 בינואר 1649 הוא נותר שליטה היחידי והבלתי מעורער של אנגליה.

אוליבר קרומוול היה אמנם רודן בכל הנוגע להחזקת מוסרות השלטון, אך הוא נודע גם בגישתו החיובית ליהודים ובגישתו הליברלית בנושאי דת ומצפון.

הראשון לזהות את הפוטנציאל בעלייתו של קרומוול היה הרב מנשה בן ישראל מהולנד. בשנת 1655 הוא הופיע בוועידת ויטהאל כאורחו של קרומוול על מנת לדבר בזכותם של היהודים בפני "הוועד המדיני", זרוע השלטון של קרומוול. דיונים אלו הולידו בין היתר את הספר "תשועת ישראל, Vindiciae Judaeorum) (כפי שהוא נקרא במקור הלטיני), שבו שטח הרב בן ישראל את טיעונו בזכותה של היהדות. ספר זה זכה לתהודה רבה שנים רבות לאחר מכן, ומשה מנדלסון אף הוסיף לו הקדמה.

הצלחתו של כישלון

למרות שה"וועד המדיני" לא קיבל החלטה בנושא היהודים, אהדתו של קרומוול ליהודים אפשרה את הגירתם של יהודים רבים דה-פקטו לאנגליה. בשתי השנים שחלפו לאחר בואו של ר' מנשה בן ישראל לאנגליה התרחשו שני תקדימים נוספים בנוגע למצבם של היהודים: בשנת 1656 הוציאה המועצה המדינית צו שהורה לאדמירלות להחזיר ליהודי אנוס ממוצא פורטוגזי בשם דון אנטוניו רודריגז רובלס את נכסיו שהוחרמו. ההחרמה הגיעה בעקבות חוק שנחקק באותה השנה, שהורה על החרמת נכסיהם של אזרחים ספרדים. רובלס טען להגנתו שהוא אינו ספרדי, אלא יהודי שדווקא נרדף על ידי השלטון הספרדי. המועצה המדינית קיבלה כאמור את טענתו, ובכך יצרה למעשה תקדים, שאפשר את עקיפת צו הגירוש של המלך אדוארד הראשון שניתן 366 שנה קודם לכן. שנה לאחר מכן, אושרה ליהודי בקשה לרכישת מגרש בלונדון לצורך שימוש

כבית עלמין, על סמך אותו תקדים. כך, גם אם הזכות לחיות באנגליה עדיין לא הובררה דיה, הרי שניתנה ליהודים לכל הפחות הזכות למות בתחומה.

הרב מנשה בן ישראל לא זכה לראות בהצלחת שתדלנותו. זמן קצר לאחר פנייתו ל"ועד המדיני", הוא נאלץ לקטוע את ביקורו באנגליה עקב פטירתו הפתאומית של בנו, וזמן קצר לאחר מכן, נפטר אף הוא באופן פתאומי.

באותה נקודת זמן, אי הצלחתו של ר' מנשה בן ישראל להביא את הועד המדיני לידי החלטה הייתה נדמית כישלון. למפרע, יתכן שדווקא אי הצלחתו היא זו שאפשרה את חזרתם של היהודים לאנגליה. שלטונו של קרומוול לא ארך ימים רבים, והבאים אחריו התאמצו לעקור את מורשתו. אין מן הנמנע שלו היה מאיר פנים ליהודים, היו הבאים אחריו מתנכלים אליהם דווקא.

בשנת 1658 נפטר אוליבר קרומוול, ואת כסאו ירש בנו, ריצ'ארד – אך לא את כישוריו. הוא הודח שמונה חדשים לאחר שעלה על כס השלטון, והפרלמנט הכתיר את צ'ארלס השני – בנו של צ'ארלס הראשון, שראשו נערף בפקודת קרומוול האב. צ'ארלס השני היה חדור רגשות נקם, והוא ציווה להוציא את גופתו של אוליבר קרומוול מקברה ולערוף את ראשו. לאחר יותר ממאה שנה שראשו הוצג לראווה בכנסיית וסטמינסטר, הוא אבד והתגלגל עד שנקבר באניברסיטת קיימבריג' בשנת 1960.

במקביל להוצאה להורג שלאחר המיתה, לוותה הרסטורציה בחוקים שנועדו לחזק את מעמדה של המלוכה והכנסייה האנגליקנית ולעקור את מורשתו של קרומוול. כאמור, ייתכן בהחלט שלו היה קרומוול מחוקק חוק תקדימי בנוגע למעמדם של היהודים, אף הוא היה מתבטל. העובדה שחזרתם של היהודים התנהלה דה-פקטו ולא הוכרזה דה-יורה דווקא סייעה לכך שהתיישבותם באנגליה יכלה להמשך גם לאחר שהרפובליקה של קרומוול שקעה אל תהום הנשייה.

ומה קורה היום? בניגוד לצווי הגירוש הצרפתיים שבוטלו פעם אחר פעם – ואף בניגוד לצו הגירוש הספרדי המפורסם, שנחתם מאתיים שנה מאוחר יותר ובוטל לפני כמה עשורים – צו הגירוש שעליו חתם אדוארד הראשון עודנו בר-תוקף – כראוי לממלכה הידועה בחיבתה

לשמירתם של חוקים ארכאיים. היהודים החיים כיום באנגליה נמצאים שם מתוקף זכותם להיקבר בגבולותיה .